

HOOFDSTUK 10. PROJECT: EEN INHOUDSANALYSE VAN TIJDSCHRIFTARTIKELN

10.1 INLEIDING

In de sociale wetenschappen, met name in de leer van de communicatiemiddelen, is een verzameling technieken tot ontwikkeling gekomen, die men gewoonlijk met de term inhoudsanalyse ("content analysis", vgl. en Holsti, 1969) aanduidt. Tot dusverre heeft men op dit gebied vooral gewerkt met verbaal materiaal afkomstig uit communicatiemiddelen als kranten, tijdschriften en radio. Daarbij trachtte men grootheden te meten als "aandacht", "attitude", "vooroordelen" e.d.. Toepassing van deze manier van dataverzameling is echter ook goed denkbaar op andere gebieden en in andere wetenschappen.

In 1972 hebben M. Kneepkens en ikzelf een poging gedaan om deze techniek toe te passen op juridisch terrein. (Kneepkens en De Mulder, 1972.) In 1970 werd het toen 79 jaar oude "Tijdschrift voor Strafrecht" vervangen door "Delikt en Delinkwent". Behalve allerlei wijzigingen in de vormgeving lag het ook in de bedoeling dat de inhoud van het nieuwe blad anders zou zijn. Zo zou onder andere meer aandacht besteed moeten worden aan resultaten van empirisch onderzoek en zouden ook meer mensen uit de praktijk van het strafrecht aan het woord moeten komen. Ten behoeve van de redactie van het nieuwe blad is toen door ons "Een vergelijkende inhoudsanalyse van de laatste jaargang van het 'Tijdschrift voor Strafrecht' en de eerste van 'Delikt en Delinkwent'." uitgevoerd.

10.2 DOEL VAN HET ONDERZOEK

Het doel van het onderzoek was om door middel van inhoudsanalyse te komen tot uitspraken over de onderwerpen die aan de orde werden gesteld in de artikelen van de laatste jaargang van het Tijdschrift voor Strafrecht (deel LXXIX, 1970) en de eerste negen afleveringen van Delikt en Delinkwent (deel 1, 1970/'71), alsmede de relatieve omvang van de aandacht die aan de verschillende onderwerpen werd besteed.

10.3 DE METHODE: INHOUDSANALYSE

Inhoudsanalyse is de techniek om konklusies te trekken uit kommunikatie-inhouden door objectief en systematisch nauwkeurig omschreven kenmerken daarvan te identificeren.

Het belangrijkste onderdeel van de inhoudsanalyse is het coderen. Dit is het proces waarbij het materiaal systematisch wordt getransformeerd en gegroepeerd tot eenheden die nauwkeurige beschrijving van de relevante kenmerken van de inhoud mogelijk maken. Hierbij zijn drie vragen van belang:

1. Welke kategoriën kiest men.
2. Welke eenheid kiest men ter classificatie.
3. Welk optelsysteem kiest men.

Ad 1. De kategoriën zijn de klassen, waarin men de classificatie-eenheden verdeelt. Deze klassen moeten zo zijn omschreven dat de indeling beantwoordt aan het doel van het onderzoek en op betrouwbare wijze kan geschieden.

Het stelsel van kategoriën moet uitputtend zijn: alle relevante tekstgedeelten moeten ingedeeld kunnen worden. De kategoriën moeten elkaar voorts onderling uitsluiten: iedere classificatie-eenheid mag slechts in een categorie ingedeeld kunnen worden. Bovendien is er het vereiste van onafhankelijkheid: de indeling van een of meer classificatie-eenheden mag niet de classificatie van ander beïnvloeden.

Ad 2. De classificatie-eenheid is het tekstgedeelte (b.v. woord, zin alinea, hoofdstuk) waarvoor men steeds uitmaakt in welke categorie het thuis hoort.

Contexteenheid is het tekstgedeelte dat men per classificatie-eenheid neemt om tot classificatie te komen, als deze classificatie-eenheid op zichzelf daartoe onvoldoende aanknopng biedt.

Ad 3. Onder het optelsysteem wordt verstaan de wijze, waarop de in de categorieën ingedeelde classificatie-eenheden worden samengevoegd. Daarbij kan men een nominale schaal hanteren, dus b.v. zich beperken tot de konstatering, dat een bepaalde categorie wel of niet voorkomt. Men kan echter ook een sterkere schaal veronderstellen en b.v. het aantal classificatie-eenheden tellen dat in een bepaalde categorie valt (ratio-niveau). Dit kan men bovendien nog nuanceren, b.v. door de relatieve "zwaarte" of "omvang" van de classificatie-eenheden in rekening te brengen. (Voor bovenstaand overzicht: vgl. Holsti, 1969)

10.4 OPZET VAN HET ONDERZOEK

10.4.1 De Kategoriën

De volgende kategoriën en subkategoriën werden in het onderzoek onderscheiden.

1. Mededelende ("alethische") uitspraken.
 1. Over het objekt van de strafrechtswetenschappen (het strafrecht en de strafrechtelijke praktijk in ruime zin).
 1. Gegevens afkomstig van empirische onderzoeken volgens de methoden en technieken van de gedragswetenschappen
 1. Uit een onderzoek van de schrijver zelf.
 2. Uit een onderzoek van een ander.
 2. Praktijkervaringen van praktijkmensen.
 3. Gegevens afkomstig uit niet strafrechtelijk georiënteerde media, zoals dagbladen.
 4. Historische gegevens (van voor 1920).
 5. Mededelingen afkomstig uit verdrag, wet en jurisprudentie.
 1. Geldingsbronnen van internationale en buitenlandse (ook Indonesische en Surinaamse) herkomst.
 2. Binnenlandse geldingsbronnen.
 6. Gegevens afkomstig uit vaktijdschriften, handboeken e.d. ("doktrine", ook niet specifiek juridisch).
 7. Gegevens afkomstig uit (semi-)overheidsdocumenten, die geen geldingsbron zijn (nota's, commissierapporten, memoires van toelichting e.d.).
 8. Beschouwend materiaal.
 2. Over de strafrechtswetenschappen zelf.

3. Over de beoefenaren van de strafrechtswetenschappen en hun organisaties
 1. Historisch (voor 1920)
 2. Recent (1920 en later)
4. Rest-kategorie
 1. Opmerkingen over hoe men de gegevens zal presenteren.
 2. Uiteenzetting van de gebruikte onderzoekstechniek.
2. Wilsuitspraken, of "deontische" uitspraken (die de wil van de schrijver uitdrukken).
3. Vragen die de schrijver stelt.

De hierboven gegeven cijfers doen dienst bij de samenstelling van de gehanteerde coderingsgetallen op een wijze die hieronder wordt uiteengezet.

10.4.2 De Classificatie-eenheid

Als classificatie-eenheid is gekozen de alinea. Dit is de kleinste eenheid waarmee men met kategoriën van zo inhoudelijke aard als de bovengenoemde nog tot betrouwbare resultaten kan komen. De kleinste eenheid is genomen, om een zo nauwkeurig en gedifferentieerd mogelijk beeld te krijgen van de aandacht die aan de verschillende onderwerpen wordt besteed. Neemt men een nog kleinere eenheid (b.v. de zin), dan blijkt dat toch minstens de alinea als contexteenheid genomen moet worden om te kunnen klassificeren. Ook dan nog is van een zin dikwijls moeilijk uit te maken, waarover hij nu eigenlijk gaat, terwijl alinea's gewoonlijk op tamelijk afgeronde wijze een gedachte weergeven.

Als contexteenheid is gekozen het betreffende tijdschriftartikel in zijn geheel.

10.4.3 Het Optelsysteem.

Gekozen is voor het tellen van de alinea's per (sub-)kategorie. Het simpele vaststellen dat een bepaalde kategorie in een artikel vertegenwoordigd is, leek een ondoelmatige vereenvoudiging. Gewenst werd een kwantitatieve aanduiding van de mate waarin een bepaalde alinea voorkomt, als operationalisatie van "aandacht voor een bepaald onderwerp".

Het "gekwalificeerd" optellen van alinea's, waarbij men b.v. rekening houdt met de verschillende omvang daarvan, werd als mogelijkheid ver-

worpen. Er zou aanleiding toe kunnen bestaan, omdat de gemiddelde omvang van een alinea per artikel verschillen vertoont. De door ons gehanteerde methode leek echter voldoende nauwkeurig, o.m. vanwege het volgende:

- Juist grote alinea's zullen dikwijls gewijd zijn aan zaken uit meer dan een categorie.
- In veel regels druk behoeft niet noodzakelijk meer "gezegd" te zijn. (Ook afgezien van de -soms zelfs binnen een artikel- variërende lettergrootte.)

10.5 NADERE OPMERKINGEN OVER HET CODEREN

Bij het coderen gingen wij als volgt te werk. Van iedere alinea bepaalden wij eerst, of zij beschouwd moest worden als een mededelende uitspraak, een wilsuitspraak of een vraag. Met de beslissing over dit aspect van de inhoud van een alinea is het eerste cijfer (resp. 1, 2 of 3) van het coderingsgetal bepaald. Van de wilsuitpraken- en vragende alinea's is daarmee tevens het gehele coderingsgetal vastgesteld, omdat van deze soorten alinea's, vanwege het geringe voorkomen, geen onderverdeling is gemaakt.

Van de mededelende alinea's werd voor de bepaling van het tweede cijfer van het coderingsgetal een indeling gemaakt die afhing van de vraag, waarover een alinea handelde. Men kan - concreet - iets meedelen over het recht of over de rechtspraak (in ruime zin). Voorbeeld: "Het lijkt erop dat delikten in de vermogenssfeer als het minst erg aanvaard worden." (D & D, blz. 302). Dan is het tweede cijfer van het coderingsgetal een 1.

Men kan ook - meer abstrakt - iets meedelen over de filosofie van het strafrecht, of een systematische ordening van theorieën geven. Voorbeeld: "In de normatieve benadering van het strafrecht spelen de 'feiten' een slechts ondergeschikte rol; wetenschappen als de criminologie, die zich op het onderzoek van die feiten toelagen, krijgen daardoor het karakter van 'hulpwetenschappen'." (D & D, blz. 202). Dan is het tweede cijfer van het coderingsgetal een 2.

Voorts wordt soms iets meegedeeld over de beoefenaren van de strafrechtswetenschappen en/of hun organisaties. Voorbeeld: "In 1932 nam de faculteit deze begaafde leerling als ordinarius in haar midden op en als zodanig heeft zij gedurende meer dan vijftientig jaren - met een door de Duitse bezetter geforceerde onderbreking van drie jaar - grote invloed op de Amsterdamse studenten uitgeoefend." (TvS, blz. 181). Dan is het tweede cijfer van het coderingsgetal een 3.

De restcategorie (coderingsgetal 14...) van de mededelende alinea's bleek geheel opgesplitst te kunnen worden in de twee in de kategoriëenlijst genoemde groepen.

Bij de bepaling van het derde cijfer van de categorie met coderingsgetal 11... verliep de vraagstelling - zoals steeds - van boven naar beneden. Bij iedere mededelende alinea over het object van de strafrechtswetenschappen werd dus de vraag gesteld of het gegevens betrof, afkomstig van empirisch onderzoek. Was dit het geval, dan werd het derde cijfer een 1. Zo neen, betreft het dan een praktijkervaring van iemand uit de strafrechtelijke praktijk. Zoja, dan is het coderingsgetal 112, zoneen, betreft het dan een gegeven uit een niet-strafrechtelijk georiënteerd medium, etc.. Hieruit volgt, dat "beschouwend materiaal" als restcategorie gold.

Niet alle tekst in de onderzochte tijdschriftjaargangen bestaat uit duidelijk herkenbare alinea's. Noten, titels, inhoudsopgaven werden daarom buiten beschouwing gelaten (evenals de diverse speciale rubrieken in de tijdschriften). Eventuele schema's of tabellen (die overigens zelden voorkwamen) werden als een alinea beschouwd.

De procedure kwam dus hierop neer, dat van alle alinea's van de "gewone" tekst van de artikelen in het T.v.S en D. & D. bepaald werd in welke (sub-)categorie zij thuishoorden, en daarna voor iedere (sub-)categorie het aantal alinea's werd geteld.

Het coderen geschiedde door twee beoordelaars, onafhankelijk van elkaar. Na codering werden de resultaten met elkaar vergeleken. Er werd een vrij groot aantal verschillen gevonden (ca. 20 % van de classificatie-eenheden kreeg een verschillende code van beide beoordelaars). Over de verschillen werd gediscussieerd. In alle gevallen werd over de uiteindelijke codering overeenstemming bereikt.

10.6 DE RESULTATEN VAN HET CODEREN

Hieronder geef ik de resultaten van het coderen - sterk verkort - weer.

Tab. 10a

Codering	Aantal T v S	% T v S	% D & D	Aantal D & D
1111	0	0	5	33
1112	0	0	6	39
111	0	0	11	72
112	10	2	7	47
113	0	0	1	5
114	61	14	1	4
1151	62	14	4	27
1152	53	12	6	39
115	115	26	10	66
116	36	8	6	43
117	7	2	11	70
118	146	33	27	179
11	375	85	73	486
12	13	3	5	35
131	0	0	2	13
132	16	4	6	41
13	16	4	8	54
141	8	2	2	10
142	0	0	4	29
14	8	2	6	39
1	412	94	93	614
2	16	4	5	36
3	13	3	2	12
totaal	441	100	100	662

10.7 KONKLUSIES

Op grond van de hiervoor weergegeven resultaten werden de volgende conclusies omtrent de verschillen in inhoud tussen de beide tijdschrift- jaargangen getrokken.

1. Het percentage mededelende alinea's is voor beide tijdschriften vrijwel gelijk (94% vs. 93%). Ook bij de wilsuitingen en vragen is weinig verschil te zien (resp. 4% vs. 5% en 3% vs. 2%).
2. Van de mededelende alinea's blijkt in D & D een wat kleiner gedeelte te gaan over het object van de strafrechtswetenschappen (85% vs. 73%), doordat wat meer aandacht wordt besteed aan de beoefenaren en hun organisaties (4% vs. 8%) en ook doordat, nu uitspraken over empirisch onderzoek zijn opgenomen, daarbij aandacht wordt besteed aan de wijze waarop dit onderzoek werd uitgevoerd (4% extra) en tenslotte doordat wat meer aandacht wordt besteed aan de strafrechtswetenschappen in meer abstracte zin (3% vs. 5%).
3. Bij vergelijking van de tekstgedeelten die handelen over het object van de strafrechtswetenschappen ziet men het volgende:
 1. Een sterke afname van uitspraken over wet en jurisprudentie (26% vs. 10%, N.B. de "informatierubriek" in D & D werd niet in de vergelijking betrokken).
 2. Een eveneens sterke afname van historische gegevens (14% vs. 1%).
 3. Een duidelijke toename van gegevens ontleend aan empirisch onderzoek (0% vs. 11%).
 4. Een toename van gegevens ontleend aan "diverse overheidsdocumenten" (niet zijnde geldingsbronnen, 2% vs. 11%).
 5. Een geringe afname van beschouwend materiaal (33% vs. 27%).
 6. Een toename van praktijkervaringen van praktijkmensen (2% vs. 7%).
 7. Een ongeveer gelijkblijven van gegevens, ontleend aan handboeken, vaktijdschriften e.d. (8% vs. 6%), evenals gegevens ontleend aan niet specifiek strafrechtelijk georiënteerde media (0% vs. 1%).

10.8 DISKUSSIE

Het is niet moeilijk om, in het licht van de eisen die hierboven aan "meten" gesteld zijn, in dit voorbeeld van toepassing van inhoudsanalyse een aantal zwakke punten aan te wijzen. Dit onderzoek is een poging om "aandacht, besteed aan bepaalde onderwerpen" te meten. Het meetproces bestaat uit verschillende stappen. Allereerst vindt een classificatie plaats. Daarbij wordt gemeten op nominaal niveau. Aan alle eisen voor meten op dat niveau is niet voldaan (vgl. hoofdstuk 3). Ten aanzien van de hoofdkategorieën, de indeling en alethische, deontische en vraaguitspraken kan opgemerkt worden dat deze althans in beginsel niet uitputtend is. De waarschijnlijkheid, dat alle alinea's in beide jaargangen zinvolle uitspraken bevatten, lijkt niet erg groot.

Mededelende uitspraken over de ervaringswereld, in het bijzonder binnen de "rechtswetenschap", zeggen over objecten in de ervaringswereld bij nadere beschouwing vaak in het geheel niets, b.v. omdat de gehanteerde termen niet verwijzen naar empirische begrippen. (Vgl. Carnap's onderscheid tussen formele en materiële spreekwijze Carnap, 1975, en Popper's falsificatiecriterium, Popper, 1965, blz. 78.)

Ook de eis van onafhankelijkheid van de klassen is niet vervuld. Wanneer een alinea handelt over meer dan een onderwerp, b.v. een alethische uitspraak over zowel het object van de strafrechtwetenschap" als over "de strafrechtswetenschappen zelf" dan wordt die classificatie-eenheid ingedeeld bij de eerste categorie en niet bij de tweede. Verdedigbaar is voorts de stelling dat het hanteren van "contexteenheden" op zichzelf reeds in strijd is met het onafhankelijkheidsvereiste.

Na de classificatie werden de eenheden van iedere codering bij elkaar opgeteld. Het resultaat werd tenslotte uitgedrukt in een percentage van het totaal aantal classificatie-eenheden van de beide jaargangen. Dit resultaat suggereert een meting op tenminste interval- en waarschijnlijk rationiveau. Dat klopt ook met het doel van het onderzoek: meten van aandacht voor iets. Intuïtief onderscheidt men "geen" (niet arbitrair nulpunt) en b.v. "weinig" en "veel" aandacht. Echter wanneer de aan de telling ten grondslag liggende classificatie al discutabel is, dan is het des te meer de vraag, of de telling zelf wel zinvol is. Het is dan b.v. de vraag of een hoger percentage inderdaad wel "meer aandacht" voorstelt en of de meeteenheid wel vast is.

Het begrip "aandacht" is "operationeel gedefiniëerd". Ook los van de bovengenoemde bezwaren kan de geldigheid van de konklusies worden betwist, omdat de data ook al zouden ze betrouwbaar zijn, niet noodzakelijk tot geldige konklusies leiden. Is "aandacht" iets dat uitsluitend samenhangt met de bedoelingen van de schrijver van een tekst, of moeten de kennis en opvattingen alsmede andere omstandigheden van de lezers mede in de meting betrokken worden?

Deze - niet uitpuddend bedoelde - kritiek geeft aan, hoe extreem moeilijk het uitvoeren van metingen op juridisch terrein is. Het ontlene van technieken aan andere wetenschappen met een hechtere empirische basis, zoals in dit geval de sociologie leidt zeker niet zonder meer tot betrouwbare en geldige uitspraken. Met het adopteren van deze technieken verplicht men zich tot het uitvoeren van tenminste dezelfde kritische beoordeling van de technieken en bovendien van hun toepasbaarheid op juridisch terrein.